

Publicaties

Een reus met korte beentjes

Ontmythologiserend. Als de biografie van Romain Vanlandschoot over de priester-dichter Cyriel Verschaeve één kwalificatie verdient, dan wel die. Voor wie de auteur de afgelopen jaren heeft gevolgd, kan dat geen verrassing zijn. Hij was de drijvende kracht achter *Verschaeviana*, een jaarboek dat o.m. verslag uitbracht van zeven Verschaeve-colloquia die tussen 1978 en 1992 plaatsvonden. Anders dan de naam van het jaarboek doet vermoeden, luidden ze de wetenschappelijke studie in over Verschaeve en dus de breuk met de mythes die door generaties Verschaeveanen werden opgebouwd en doorgegeven. *Kapelaan Verschaeve* is een moedig boek omdat de auteur zeer bewust een punt zet achter de vele halve waarheden en hele leugens die de Verschaeve-mythe bewust in stand hielden. Moedig omdat de auteur niet vlucht in een steriele levensbeschrijving. Hij wil zijn lezer een verklaring aanreiken en velt dus historische oordelen. Wie zich de lectuur van meer dan 400 dichtbedrukte pagina's minutieuze analyse wil besparen, vindt de conclusies terug in een epiloog van enkele paragrafen: Verschaeves politieke optreden werd getekend door aanvechtbare keuzes en verkeerde beslissingen, o.m. een steeds exclusiever optredend etnisch nationalisme en een volstrekt af te keuren collaboratie met het nationaal-socialisme, waardoor hij de Vlaamse zelfstandigheidsdroom compromitteerde. Bovendien laadde hij een zware verantwoordelijkheid op zich door velen te bevestigen in de meest radicale collaboratie, zoals de strijd aan het oostfront. Op literair vlak werd Verschaeve over het paard getild. Hij bezat onvoldoende taalbeheersing en een stijl die gebukt ging onder retorische bombast. Geen enkel onderdeel van zijn zeer groot en veelzijdig literair oeuvre heeft voldoende intrinsieke kunstwaarde om de tand des tijds te doorstaan. Alleen enkele van Verschaeves essays blijven overeind, al bereikte hij niet het niveau van bijvoorbeeld een August Vermeylen.

Ik richt in deze bespreking mijn aandacht op hoe volgens Vanlandschoot Verschaeve is kunnen uitgroeien tot een mythe en hoe zijn politieke ontwikkeling te verklaren is.

De jonge Verschaeve was een enigmatische eenzame figuur, met de overtrokken bescheidenheid van iemand die twijfelt aan zichzelf, maar tegelijk overtuigd is van het grote belang van zijn missie. Toen hij in de retorica van het klein seminarie van Roeselare zijn eerste kleine triomf beleefde met de bekroning van een redevoering, ontsproot uit zijn ontluikende dichterlijke pen de ontboezeming: 'En 'k zei: Ze zullen van mij spreken (...) De zonen van ons Noordse strand'. En dat zouden ze zeker. Tijdens zijn opleiding tot priester aan het Grootseminarie te Brugge schreef hij poëzie en barokke manifesten over literatuur en kunst die finaal reflecties waren over zijn eigen dichterschap, dat hij als het wezenlijkste aspect van zijn identiteit beschouwde. Zijn pennenvruchten verschenen in *De Vlaamsche Vlagge* onder het pseudoniem Zeemeeuwe. Hij nam al snel een hoge vlucht. Al in 1906 - Verschaeve was tien jaar priester en net de dertig voorbij - wijdde Lodewijk Dosfel in *Jong Dietschland* een opstel aan hem, waarin hij de anonieme en geheimzinnige Zeemeeuwe op één lijn met Rodenbach plaatste. Het Vlaamsgezinde katholieke tijdschrift noemde hem een profeet. Er kwam echter ook meteen kritiek. De bekende jezuïet Jozef van Mierlo

bijv. kon wel waardering opbrengen voor Verschaeves poëzie, maar niet voor zijn essayistiek en dramatiek: 'men verwarre toch niet de schijn met het wezen, 't gebaar met de daad, de woedende oppervlakte met de zwangere diepte'. Daarmee sloeg hij de spijker op de kop. Verschaeve zat vastgeroest in een toen al gedateerd romantisme. Zijn literaire lichtbakens waren een eeuw oud: Goethe en Schiller. Elke literaire vernieuwing wees hij van de hand. Gezelle was niet aan hem besteed, laat staan de Van Nu en Straks-generatie. Streuvels lustte hij niet. Zijn artistieke maatstaven, die hij meer dan twee decennia onveranderd handhaafde in de *Jong Dietschland*-reeks *Uren bewondering voor grote kunstwerken*, waren vrij van elke rationele interpretatie. Kritische tijdgenoten als

Van Mierlo, Hugo Verriest, Karel van den Oever, Urbain van de Voorde en anderen waarschuwden ervoor dat men Verschaeve geen dienst bewees door hem over het paard te tillen.

Die raad ergerde Verschaeve die langzaam maar zeker geloofde dat hij als ziener boven elke kritiek verheven was. Hij werd daarin bevestigd door een groeiende schare Verschaevevereerders die al gauw superlatieven te kort kwamen om 'de geheimnisvolle Zeemeeuwe, de grote onder de groten' te bejubelen. Verschaeve, die sedert 1909 als I. Oorda publiceerde (een anagram van zijn geboorteplaats Ardooië), trad definitief uit de anonimiteit toen in 1912 zijn *Passieverhaal* in een uitvoering van Albert Vogel een weergaloos succes in heel Vlaanderen kende. Dosfel en Jules Persyn maakten in krantenstukken bekend dat de kapelaan van Alveringem het literaire genie was. Hij werd meteen een levende legende. Tien jaar later publiceerde Dirk van Sina een eerste biografie die volgens Vanlandschoot overschaduwde werd door een mateloze bewondering en de Verschaeve-verering definitief op de rails zette. In 1934, naar aanleiding van Verschaeves zestigste verjaardag, publiceerde Van Sina een nieuwe forse biografie die aan hetzelfde euvel leed. Nog in 1934 werd, met de steun van de kapitaalkrachtige Verschaeviaan Jozef Lootens, uitgeverij Zeemeeuw opgericht. Martha van de Walle bouwde ze uit tot een centrum voor permanente Verschaeve-apologie. Reeds hetzelfde jaar werd gestart met de uitgave van het verzameld werk. Van de Walles zakelijk instinct stimuleerde de verspreiding van Verschaeves werk in het buitenland. Vooral in Duitsland kende hij veel bijval. Ook in Nederland genoot de priesterdichter enige bekendheid. De tentoonstellingen over Verschaeves oeuvre in 1934 in Nijmegen en Den Haag kregen uitgebreide en welwillende recensies in de *NRC*. Bekend is voorts de sympathie en bewondering bij Henriëtte Roland Holst die overigens wederzijds was. Verschaeve had alles van haar gelezen en prees haar denkvermogen, ook al was ze nog zo goddeloos.

Aan erkenning van officiële zijde ontbrak het Verschaeve evenmin. In 1919 ontving hij de driejaarlijkse prijs voor dramatische letterkunde voor het bijbelse stuk *Judas*. Voor het thematisch verwante *Elijah* ontving hij de grote prijs voor toneelwerk in 1936. Hetzelfde jaar ontving hij in Duitsland de Rembrandtprijs uitgereikt door de universiteit van Hamburg ter bevordering van de Nederduitse Literatuur en Kunst. In 1937 verleende de Leuvense universiteit hem een eredoctoraat. Verschaeve, die wegens zijn bescheiden sociale komaf niet de gelegenheid had gekregen een universitaire titel te verwerven, was er erg blij mee. Het verhinderde de Verschaevianen niet de mythe te verspreiden dat hun kampioen miskend werd. Zoals ze ook beweerden dat de Belgische Kerk hem elke promotie weigerde, dit terwijl Verschaeve zelf verzocht om in de luwte van zijn kapelanij te mogen werken. De Verschaevianen plaatsten hun idool in het centrum van het universum. Dirk van Sina noemde hem één der grootste dramaturgen der *wereldletterkunde*. Martha van de Walle onderzocht of er geen Nobelprijs voor literatuur inzat.

Vanlandschoot noemt deze overspannen en totaal overdreven verering van de Verschaevianen een groot onheil voor Verschaeve zelf. Hij raakte er door van de wijs. Dat zou zonder grote gevolgen zijn gebleven, had de dichter niet ook een politieke roeping gehad. Verschaeve zag zich als de profetische leider van zijn volk dat hij de weg moest wijzen tegen al het onbegrip in. Waarheen die weg moest leiden, stond toen al vast. Hij geloofde rotsvast in een bloed en bodem-mythologie die Vlaanderen onontkomelijk verbond met het Germaanse Duitsland. Het regime dat

in Duitsland in 1933 aan de macht kwam, sloot naadloos aan bij zijn opvattingen. In zijn dankrede bij de uitreiking van de Rubensprijs gebruikte hij de schilder om zijn christelijk nationaal-socialistische overtuiging te ventileren. De vele Duitse ‘Flamenfreunde’ spitsten de oren. Vanlandschoot toont aan hoe Verschaeves politieke keuzes voortspruiten uit zijn ideologische overtuiging. De contouren van Verschaeves politieke universum werden al voor de Eerste Wereldoorlog getekend. De denkbeelden van de tridentijnse priester werden gevormd door anti-moderne, voornamelijk Duitse denkers die het romantisme een nadrukkelijk nationalistische inhoud gaven. Een vakantie cursus Duits aan de universiteit van Jena in 1897 bracht de jonge Verschaeve in contact met de filosoof Rudolf Eucken. Het betekende een schok. Verschaeve schreef erover dat Eucken het denken van zijn ‘trotste

waantoon' rukte en aan 't gevoel zijn plaats terugschonk. In dat anti-intellectualisme wortelt zijn opvatting over het Vlaamse volk als zuiver etnische incarnatie van de goddelijke scheppingsorde en België als een onnatuurlijke staat. Tijdens de Eerste Wereldoorlog I verbond Verschaeve daar een uitgesproken anti-Belgische staatsopvatting mee. Het toeval heeft gewild dat Verschaeves kapelanij in onbezet België lag, waardoor ze kon uitgroeien tot een verzamelpunt van de radicale Vlaamsgezinden die de Frontbeweging vormden. Hij ontmoette er onder meer Joris van Severen met wie het meteen klikte. De latere leider van het Verdinaso was diep onder de indruk van Verschaeve: 'Hij is waarlijk koning van Vlaanderen en wij zijn soldaten'. De priester oefende een zeer belangrijke radicaliserende invloed uit. Medio 1915 was hij er al van overtuigd dat een confrontatie tussen Vlaanderen en België niet kon uitblijven. In 1917 schreef hij een in catechismus-formule gestelde brochure *Kort begrip van de Vlaamse beweging in 't jaar 1917* waarin hij het activisme verdedigde vanuit de redenering dat het een revolutionaire voorhoede betrof die het Vlaamse belang verdedigde. Na de oorlog steunde Verschaeve de radicalen in de Frontpartij, Van Severen in de eerste plaats. Beide mannen evolueerden in dezelfde richting, aldus Vanlandschoot: 'een alsmaar integraler katholicisme in enge samenhang met een virulent nationalisme, afglijdend naar uiterstrechtse profilering.' Als Van Severen in 1931 het Verdinaso opricht, kan hij op Verschaeve rekenen, ook als hij frontaal de radicale Vlaamse beweging uitdaagt met zijn aanval op de zogenaamd pacifistische IJzerbedevaarten. Verschaeve zit helemaal op dezelfde golflengte. In 1929 noemt hij de bedevaarten een 'oudewijvekensgang'. In 1933 schrijft hij voor het Verdinaso het schotschrift: 'Laat ze niet rotten, o Vlaanderenland'. De titel is een persiflage op Verschaeves geniale distichon (dixit Marnix Geysen) 'Hier liggen hun lijken als zaden in 't zand, hoop op den oogst o Vlaanderenland' dat de betekenis van de bedevaarten perfect weerspiegelde. Het toont goed de dubbelzinnige houding van Verschaeve tegenover de jaarlijkse Vlaamse hoogmis. Hij heeft nooit openlijk afstand genomen en liet zich zelfs gewillig fêteren op de bedevaart van 1935, al bleef hij zelf afwezig op de weide. Toch was hij bereid om het auteurschap van het schotschrift staalhard te ontkennen. Dat alle politieke geschriften van Verschaeve anoniem verschenen was onvermijdelijk gezien zijn priesterschap en de houding van de Belgische bisschoppen die het Vlaams-nationalisme herhaaldelijk publiekelijk veroordeelden. Zoals sommige andere geestelijken brouwde Verschaeve onophoudelijk doctrinair tegengif, waarbij hij altijd de openlijke en rechtstreekse confrontatie en zo een directe sanctie vermeed.

Toen Van Severen in 1934 zijn nieuwe Belgische marsrichting insloeg, kon de breuk met Verschaeve niet uitblijven. Verschaeve had geen moeite met Dietsland, al bleef dat een puur retorische aangelegenheid. Verschaeve was evenmin afkerig van Van Severens concepten inzake politieke machtsverwerving. Wel integendeel. Het in 1933 gestichte Vlaams Nationaal Verbond van Staf de Clercq vond hij te slap omdat de partij vasthield aan de parlementaire politiek. Verschaeves ogen richtten zich naar het Oosten van waar hij alle heil verwachtte. In 1940 koos hij als vanzelfsprekend voor de meest radicale collaboratie. Hij werd een boegbeeld van de Groot-Duitse beweging onder de leiding van Jef van de Wiele en een kampioen van de Vlaamse SS. Hij meende het nationaal-socialisme te kunnen verzoenen met de christelijke levensbeschouwing. Hij bestudeerde de nazi-ideologen grondig en redigeerde een traktaat waarin hij tot de conclusie kwam dat een uitzuivering van

het katholicisme zou leiden tot een nationaal-socialisme dat alle volkeren ter wereld kon verbinden. Met die boodschap ontmoette Verschaeve medio 1944 SS-chef Heinrich Himmler die hij en passant aanraadde Van de Wiele als Vlaams leider te erkennen. VNV-leider Elias kon maar best politiek geliquideerd worden. Verschaeve eindigde zijn politiek leven ten slotte als raadgever van de Vlaamse Landsleiding, de zogenaamde Vlaamse regering in ballingschap die vanuit het zieltogende Derde Rijk hoopte op een militaire kentering en een zegerijke terugkeer naar het land dat dan eindelijk als een rijksgouw in de Duitse schoot zou worden opgenomen.

Ik heb in deze bespreking vele door de auteur beschreven aspecten van Verschaeves leven buiten beschouwing gelaten. Vanlandschoot behandelt ze allemaal op dezelfde kritisch-afstandelijke manier. Als eindindruk

blijft de verwondering over Verschaeves veelzijdigheid. Zijn bewonderaars zagen (en zien) in hem een ‘homo universalis’ met reuzenproporties. Vanlandschoot zet Verschaeve met de voeten op de grond en toont aan dat de kapelaan te korte beentjes had voor een reuzenstatus.

Toch vertoont dit belangrijke boek tekortkomingen. Het veronderstelt een stevige voorkennis. Figuren en organisaties worden vaak zonder enige duiding in het verhaal geïntroduceerd. Vanlandschoot is bovendien zeer gedetailleerd over de periode tot de Eerste Wereldoorlog en Verschaeves West-Vlaamse biotoop. Naarmate Verschaeves leven vordert, laat Vanlandschoot zijn gedetailleerdheid varen en van de Tweede Wereldoorlog af is hij naar mijn smaak te beknopt. Structureel gaat het boek gebukt onder een strikt chronologische aanpak. Zo wordt bijvoorbeeld de genese, de publicatie en de receptie van een werk op drie verschillende plaatsen behandeld zonder doorverwijzing. Een ander voorbeeld is dat de lezer de aspecten van Verschaeves persoonlijkheid zelf moet bijeensprokkelen. Bovendien zet de auteur belangwekkende samenvattende bedenkingen en conclusies plompverloren in de tekst. Men moet dus echt het hele boek lezen om de rijkdom ervan te ontdekken. Met een strengere eindredactie was die rijkdom beter tot zijn recht gekomen.

Bruno de Wever

ROMAIN VANLANDSCHOOT, *Kapelaan Vershaeve: biografie*, Lannoo, Tielt en Perspectief-Uitgaven, Gent, 1998, 489 p.

Japans-Nederlandse betrekkingen

Het gebeurt niet vaak dat een proefschrift de omvang heeft van bijna 600 pagina's, inclusief honderd bladzijden noten, bronnen en literatuur, een persoonsregister en een zakenregister, zoals met deze publicatie het geval is. Het komt ook niet zo vaak voor dat een proefschrift zo leesbaar geschreven is, dat ook een niet-specialist, zoals uw recensent, van kaft tot kaft geboeid blijft. Bovendien is het boek fraai uitgegeven; alleen het (zwart-wit) fotomateriaal is wat aan de magere kant.

Het boek behandelt wat de titel vermeldt: de Nederlands-Japanse betrekkingen van de capitulatie van Japan in 1945 tot de oprichting van het Japan-Nederland Instituut in 1975. Er werd gebruik gemaakt van collecties in Nederlandse archieven als het Algemeen Rijksarchief, en vooral het Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook is materiaal uit de National Archives te Maryland verwerkt. Voor ingewijden in de Nederlandse geschiedschrijving: een boek uit de school van de promotor C. Fasseur. Aan de voorgeschiedenis van de Decima-periode, waarin de VOC-factorij bij Nagasaki het Japanse venster op het Westen vormde, en de tweede helft van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw wordt alleen in een kort eerste hoofdstuk aandacht besteed. Dit is te betreuren, maar over de periode van 1600 tot 1945 is al het een en ander geschreven, en het boek is al dik genoeg. Wat geschetst wordt, is een Nederlands beeld op basis van Nederlands archiefonderzoek van ambtelijke stukken. Japanse archieven zijn bewust buiten beschouwing gelaten, vermoedelijk mede om de omvang in de hand te houden, maar ook dat is jammer.